

Волинець С. Передвісники і творці листопадового зриву: Західно-українські громадські і політичні діячі / Степан Волинець. – Вінніпег, 1965. – 324 с. 12. Старосольський В. Політичне право: (Курс лекцій) / В. Старосольський. – Подєбради: Український техн.-господарський інститут ЧСР, 1933–1934. – 321 с. 13. Старосольський В., Дністрянський С. Українці – професори права / В. Старосольський, С. Дністрянський // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів. – Львів, 1934. – С. 126–145. 14. Старосольський В. Політичне право: курс лекцій / В. Старосольський. Ч. 14. – Регенсбург-Новий Уль: УТГІ, 1950. – 373 с. 15. Старосольський В. Партії в Конституції Чехословацької республіки / В. Старосольський. – Прага: Наклад Українського вільного університету в Празі, 1923. – 16 с.

Юрій Древницький

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ ВЛАДИМИРА СТАРОСОЛЬСКОГО В ОБЛАСТИ ЮРИСПРУДЕНЦИИ

В статье исследовано научную деятельность В. Старосольского, проанализированы его труды, посвященные методологии изучения юриспруденции, в частности ее социологического направления, теории нации, проблемам государства и права.

Ключевые слова: В. Старосольский, государство, власть, право, политика.

Yuriy Drevnitskyi

SCIENTIFIC HERITAGE IN LAW OF VOLODYMYR STAROSOLSKYI

In the article reviews the scientific activity of V. Starosolskyi analysis of his works on the methodology of the study of jurisprudence, particularly its sociological direction, the theory of the nation, problems of state and law.

Key words: V. Starosolskyi, state, government, law, politics.

УДК 94 (477)

Ярослав Дзісяк

ЧОРТКІВЩИНА В ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ У 1914–1917 РР.

У статті аналізується становище Чортківщини у 1914–1917 рр. На основі опублікованих та неопублікованих архівних матеріалів, розглянуто діяльність російської окупаційної армії на цих теренах.

Ключові слова: Перша світова війна, Чортківський повіт, повітовий начальник, штабс-капітан, нижні військові чини.

Актуальність теми обумовлена потребою всебічного та неупередженого дослідження історії Чортківщини, що сприятиме ширшому пізнанню маловідомих сторінок історії рідного краю у 1914–1917 рр.

Об'єктом статті є Чортківщина у період 1914–1917 рр.

Предметом дослідження є становище Чортківщини в період російської окупації у 1914–1917 рр.

Автор поставив за мету з'ясувати основні аспекти громадсько-політичного та військового життя Чортківщини в час окупації регіону Росією у 1914–1917 рр.

Об'єкт, предмет і мета дослідження обумовлені вирішенням таких основних завдань: проаналізувати просування російських військ, контроль за наявністю дезертирів, як з боку власної, так і з айстро-угорської армій, охарактеризувати внутрішньо-фінансові відносини в межах військової влади та умови і розміри виплати місцевому населенню за здану зброю, залишену з попередніх боїв, висвітлити владні заходи з приводу грабунків та спричинення збитків місцевому населенню; дослідити регламентацію російською владою церковного життя в Чортківському повіті та облаштування братських могил.

При дослідженні цієї теми опрацьовано матеріали, що зберігаються у Державному архіві Тернопільської області, фонд 322 "Канцелярія Тернопільського губернатора", зокрема раніше неопубліковані справи 1, 22, 41, 43, 67, 68, 136, 166, 173. У процесі підготовки статті використано працю М. Лазаровича [1].

В силу не вирішення геополітичних інтересів імператорської Росії та кайзерівської Німеччини почалися військові дії Першої світової війни на Східному фронті. Російський наступ у 1914 р. розпочався таким чином. Дві російські армії: 3-я генерала Русского й 8-а ген. Брусилова, у складі 21 піхотної та 7 кавалерійських дивізій, маючи проти себе тільки 9,5 піхотних і 5 кавалерійських дивізій 3-ї австрійської армії генерала Брудермана й армійської групи генерала Кевеса, почали просування

у Галичину зі сходу. До 23 серпня 1914 р. це просування відбувалось доволі легко. Австрійські війська чинили незначний опір тільки поблизу Тернополя, Острова та Чорткова, тому що основні сили Будармана були ще на заході [1, с. 54].

На 450-кілометровому фронті від Івангорода до Кам'янця-Подільського розгорнулася одна з найбільших у Першій світовій війні Галицька битва за участю 1500 тисяч солдат і офіцерів з обох боків, а також авіації, бронепоездів, танків і навіть хімічної зброї. Вона розпочалася загальним наступом росіян 6 серпня, а вже 12 серпня вони захопили Тернопіль, 15 – Бучач, 22 – Чортків. Упродовж 22 серпня 1914 – липня 1917 рр. у Чорткові дислокувались російські окупаційні війська.

За неповних три роки російська влада досить широко розгорнула свою військово-адміністративну діяльність, що стосувалась багатьох сфер суспільного життя. Військовим генерал-губернатором Галичини був генерал-лейтенант граф Г. Бобринський, ініціатор антиукраїнських репресій, тернопільським губернатором – генерал Чарторийський, військовим комендантом Чортківського повіту – гвардії-поруччик, згодом – гвардії штабс-ротмістр, В. Давидов, його помічниками були: штабс-капітан Ю. Юров, надвірний радник М. Ковальський [2, арк. 183].

Очевидно, що після проходження війська з боями і незначними сутичками, залишались частини зброї, одягу тощо обох воюючих сторін. Тернопільському губернатору Чарторийському 7 вересня 1914 року надійшло звернення від головного начальника постачання армій Південно-Західного фронту, у якому зазначалось, що місцях, де проходили останні бої, австрійськими військами залишено значну кількість зброї, патронів, артилерійських парків і військового транспорту різного призначення.

Вимагалось прийняти енергійні міри через підлеглих чинів та сільську владу для збору вказаних предметів, залучаючи для цієї мети місцеве населення згідно з нарядом і за помірну плату [3, арк. 12]. Згідно з розпорядженням губернатора Галичини, графа Г. Бобринського, від 13 жовтня 1914 р. місцевому населенню призначалось винагороду за доставку зброї, їх частин, обмундирування тощо. Так, за артилерійську зброю або лафету платилося російським карбованцем (крб.) за пуд (близько 16 кг.) ваги; за австрійський гарматний або оптичний приціл – 3 крб.; за артилерійський снаряд із запобіжним ковпачком – 30 копійок; без ковпачка – не приймалися; за російський або австрійський патрон – 1 копійка; сорочку або мундир – 1 крб.; пару чобіт – 2 крб.; шаровари – 1 крб.; шинель – 2 крб.; речовий мішок або портфель – 1 крб.; патронна сумка – 30 копійок; російська рушниця із затвором і штиком – 6 крб.; без затвора або штика – 4 крб.; без затвора і без штика – 3 крб.; австрійська рушниця оцінювалася на 1 крб. менше, відповідно і без затвора або штика [3, арк. 107].

Однак, вже 17 жовтня поточного року видано розпорядження військового генерал-губернатора з вимогою, що за плату в населення приймаються лише предмети обмундирування і спорядження, за зброю – плата не призначається, в силу обов'язкової постанови [3, арк. 183]. Стосовно самих грошей, ставлення громадян до грошової валюти окупаційної влади та захисту своєї валюти (і символів зображення на ній) останньою, цікавим для дослідження є наступний факт. У грудні 1914 р. тернопільський губернатор Чарторийський розглядав заяву від С. Штейна щодо прохання про звільнення з-під арешту його сина Соломона за неповагу до російських грошей. Заява залишилась без задоволення, вирок суду – 3 місяці в'язниці [4, арк. 2–3].

Значну увагу російська військова влада приділяла фінансовій допомозі сім'ям осіб, які були арештовані австрійською владою за симпатії до Росії. Для цього наприкінці 1914 року у Львові створили благодійний комітет. Для вказаних потреб на Чортківський повіт 22 грудня 1914 р. виділили 305 крб. [5, арк. 1], а станом на 7 серпня 1915 року – 610 крб. [5, арк. 26]. Чортківський повітовий начальник рапортував тернопільському губернатору про одержання коштів та список осіб, що одержали ці кошти [5, арк. 17]. Загалом вказані виплати одержали 15 осіб із сіл Чортківського повіту [5, арк. 37]. У канцелярію тернопільського губернатора були надіслані розписки осіб, які одержали гроші [5, арк. 78].

Цікавими є внутрішньо-фінансові відносини в межах російської військової влади. Так, 5 липня 1915 року начальник Чортківського повіту, гвардії поручик В. Давидов звертався до тернопільського губернатора з проханням виплатити йому різницю між військово-підйомними грошима та платнею, згідно з посадою [5, арк. 7]. А також, з тим, щоб видати його дружині Амалії-Розалії Вольтерівні Давидовій посвідчення на право одержання, з 1 червня 1915 року, як дружині обер-офіцера, замість одержаних нею квартирних грошей по Петрограду 25 крб. і 70 копійок та для найму прислуги – 10 крб., "по класу моєї посади" [5, арк. 8].

На перше звернення була дана відповідь, що при підвищенні чину або посади різниця у платні не видається, офіцери одержують за чином, а не за посадою [5, арк. 11]. Керівництву повіту щомісяця виділося 50 крб. на транспортні потреби, ці гроші виписувались на ім'я начальника повіту, а він вже розподіляв між підлеглими [5, арк. 55]. 5 серпня 1916 року прийшло розпорядження від

тернопільського військового генерал-губернатора про те, що ця сума буде видаватися поміж усіма чинами управління, що мають службові поїздки, а не виключно начальникам повітів [5, арк. 78].

Очевидно, що мали місце зловживання з боку начальників повітів. У жовтні 1916 року за попередній місяць на роз'їзди було виплачено начальнику повіту, гвардії штабс-ротмістру В. Давидову 16 крб. 67 копійок, помічникам: штабс-капітану Ю. Юрову – 16,66 крб., надвірному раднику М. Ковальському – 16,67 крб. [5, арк. 183].

Також виникали певні непорозуміння щодо порядку і повноти виплат заробітної плати іншим підлеглим [5, арк. 61–63]. Мав місце доволі чіткий розподіл державного асигнування між військовими і цивільними чинами та їх потребами. Зазначалось, що вимоги для оплати на приготування страв і випічку хліба, опалення і освітлення громадським чинам адміністративно-поліційної служби "не подлежат удовлетворению" [5, арк. 65].

На друк газети "Новое время" у половині квітня 1916 року виділено 20 крб. [5, арк. 44]. Окрема оплата йшла на канцелярські приналежності та на переклад документів з іноземної мови. Зазвичай, іноземна мова була представлена польською та німецькою на російську. 1 липня 1916 року Чортківський повітовий начальник просив повернути йому 475 крб. 39 копійок, витрачені з особистих засобів на вказані цілі [5, арк. 69]. Також він просив про виділення авансових коштів на розширення мережі агентури, бо не мав чим платити за інформацію, отриману від них [5, арк. 75]. На що була одержана відповідь, що оплати не буде, оскільки відсутній кредит [5, арк. 76]. Про фінансову кризу доповідав помічник начальника Чортківського повіту в службовій записці тернопільському губернатору.

На початку березня 1916 року помічник начальника Чортківського повіту висловлював прохання до свого повітового начальника, щоб надати додаткове фінансування на утримання виїзду – за 18 місяців перебування у Галичині витрачених власних коштів на суму понад 700 крб. Оскільки, "в последнее время содержание выезда стало разорительным", – піднялись ціни на фураж, винаймання кучера, на виїзд загалом, потрібно було доплачувати свої гроші – близько 60–65 крб. щомісяця [5, арк. 83]. 30 липня 1916 року – з тим аналогічним проханням на поповнення власних витрат упродовж 26 травня 1915 – 1 серпня 1916 рр. в сумі 987 крб. [5, арк. 84]. У той же час слід звернути увагу на те, що станом на 19 серпня 1916 р. на видачу поліційним урядникам і охоронцям Чортківського повіту видавалися так звані "ковочні гроші" – на підковування коней: один круг підкови з шипами і цвяхами становив 1 крб. 20 копійок, підковування коня з ноги – 10 копійок. Загалом 30 службовцям видали по 60 крб. [5, арк. 101–102].

Регулярно і вчасно виплачувалась службова платня і гроші на харчування у їдальні, з тією різницею, що останні платилися упродовж поточного місяця, а службові – за попередній. Так, станом на 22 жовтня 1916 року для керівництва управління Чортківського повіту кожному службовцю виплачували 990 крб. (службові і харчові) за вересень-жовтень, штат у цьому повіті складався з дев'яти чинів, старшим писарям, чотирьом чинам – по 324 крб. (тільки самої платні за службу) за вересень [5, арк. 129]. Загалом шляхи сполучення повіту охороняли 20 службовців, найманих з місцевих жителів, зазвичай, по одній людині на дільницю. За листопад 1916 р. вони одержали по 12 крб. кожен [5, арк. 65].

Військова влада слідувала за порядком просування військ, наявністю відсталих від групи просування військових частин, а також – дезертирів власної та ворожої армій. Для цього періодично подавалися рапорти від повітового начальства. Так, Чортківський повітовий начальник гвардії поручик В. Давидов рапортував тернопільському губернатору, графу Чарторийському про те, що упродовж 15–31 грудня 1914 р. відсталі діючої російської армії нижчих чинів не виявлено [6, арк. 15]. Зазвичай, такого роду рапорти подавались через два тижні. Упродовж січня ситуація була аналогічною [6, арк. 16, 17]. У першій половині лютого затримали відсталого козака гірського Моздоцького полку Ф. Чапличина з чотирма конями та возом. Його передали в розпорядження коменданта [6, арк. 25]. Також звітувалося про те, що наприкінці лютого – на початку березня 1915 року не було знайдено зброї та обмундирування [6, арк. 47]. У подальшому, травень-липень 1915 року, відсталі солдати російської армії також не відмічалось [6, арк. 142, 158, 168]. Щодо армії Габсбургів, то станом на 10 квітня 1915 року в селі Шманьківчики виявлено солдата австрійської армії Вівчара Михайла Олексійовича та передано 14 березня у розпорядження етапного коменданта [7, арк. 112].

У ході війни виникали закономірні негативні явища у ставленні війська до місцевого населення, незважаючи на національність та соціальний стан. 17 вересня 1914 року військовий генерал-губернатор Галичини, генерал-лейтенант, граф Г. Бобринський писав до тернопільського губернатора про те, що майже щоденно поступали скарги від польських поміщиків, що їх маєтки зазнають постійних грабунків і розорень. Після проходження російських військ, з боку нижчих чинів і

козаків, так і з боку місцевих селян. Рекомендувалося прийняти енергійні міри для "прекращення означеного безобразия" [8, арк. 101].

21 листопада 1914 року військовий генерал-губернатор Галичини вимагав прийняти енергійні міри від тернопільського губернатора та його підлеглих, повітових начальників з приводу "непрекращаючогося мародерства" [8, арк. 190]. Солдати царської армії чинили грабунки та насильство не лише у відношенні до поміщиків, а й загалом до жителів, не залежно від національності, хто мав щось цінне для війська. Вартим уваги є факт листування Чортківського і Буцацького начальників з наступного приводу. На початку жовтня 1914 року з Чорткова в напрямку на Львів проходили піхотні та кавалерійські частини, у селі Ковалівка декілька солдатів винесли з підвалу 1500 літрів спирту [8, арк. 55]. Буцацький повітовий начальник просив повідомити, які саме військові частини проходили тим напрямком. Від Чортківського повітового начальства була одержана відповідь, що в той час проходив 259 батальйон Ольгопільського полку [8, арк. 56].

На початку вересня 1915 року керівництво Чортківського повіту зверталось до повітового начальства Заліщиків з приводу того, які частини військ перебували у Свидовій у липні того року, оскільки у цьому селі вчинено реквізиції невідомими солдатами, військова частина яких проходила в напрямку Заліщиків [8, арк. 125]. Упродовж січня 1916 року поступило декілька заяв від жителів Чортківського повіту з приводу грабунків та вчинення іншого роду матеріальних збитків. Так, на початку року поступила заява від Ернестини Набергер, що невідомі солдати забрали у неї корову, завдавши збитків на суму 130 крб. [8, арк. 150], невідомими козаками було забрано кобилу у Івана Боровського, на суму 340 корон, у Юзефи Целецької невідомі солдати захопили дві пари коней на суму 950 крб., а незабаром – ще кобилу на суму 200 крб. [8, арк. 137, 142, 151]. Від управління закладу сиріт та бідних подавалася заява про нанесення збитків на суму 1700 крб., через викощування посівів пшениці та ячменю [8, арк. 145]. Ці звернення датовані 18 січня 1916 року. З протоколу помічника начальника Чортківського повіту відомо, що на початку березня поточного року, військові вкрали 17 коней в орендного власника у селі Залісся Йосифа Фельдшуча [8, арк. 64].

Російська окупаційна влада намагалась регламентувати церковно-релігійне життя, що не завжди вписувалось в рамки нової влади. Так, у зверненні військового генерал-губернатора Галичини, генерал-лейтенанта, графа Г. Бобринського від 12 жовтня 1914 року до місцевих губернаторів під грифом "совершенно конфиденциально" зазначалося, що деякі уніатські священики під час богослужінь, моляться за здоров'я австрійського губернатора. Рекомендувалося встановити строгий нагляд та припинити такі дії [3, арк. 69]. 30 листопада того ж року повідомлялося, про можливий приїзд з Австрії через Румунію одного з активних співробітників графа А. Шептицького, станиславівського єпископа Г. Хомишина, згодом канонізованого католицькою церквою [3, арк. 220].

Царській російській військовій владі не можна дорікнути за недбале ставлення до облаштування могил загиблих, чого не можна сказати про пізніші дії Червоної армії. На початку 1915 року, після проходження лінії фронту, дано розпорядження повітовим начальникам, зокрема, і Чортківському, про прискорення прийняття заходів від 6 грудня 1914 р. за № 1719 з асенізації полів битв [9, арк. 16]. Начальник Чортківського повіту звітував, що в цьому повіті на могилах поставлені дерев'яні хрести, багато з них обнесені дерев'яним парканом, зберігаються в належному стані турботою громадського управління [10, арк. 39].

Станом на кінець листопада 1914 року, братські могили знаходились у місті Чортків, селах Джури та Біла, на них поставлені хрести [10, арк. 141]. 31 грудня тернопільський губернатор звертався до повітових начальників, щоб поставити на могилах – на братських, так і на окремих, чугунні хрести. Попередньо – подати відомості, скільки буде потрібно хрестів [10, арк. 321]. Як відомо зі звіту Чортківського начальника від 17 квітня 1915 року, боїв у Чорткові не було, були тільки незначні сутички передових загонів при вступі російських військ. Загиблі нижні військові чини (солдати) були поховані на греко-католицьких цвинтарях Чорткова, сіл Джурина і Білої. У лікарнях часто помирали поранені, яких привозили з бойових позицій [10, арк. 143].

Підводячи підсумки, варто зазначити, що протягом 1914–1917 рр. в ході I Світової війни Галичина, Чортківщина в тому числі, пережила першу російську окупацію у XX ст., зазнавши ряд утисків та втрат, що в контексті соціо-культурних парадигм суттєво відрізнялася від власної системи, наближеної до європейського зразка того часу.

Список використаних джерел

1. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба / Лазарович М. – Тернопіль: Джура, 2005. – 592 с. 2. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. 322. – Оп. 1. – Спр. 173. – 183 арк. 3. ДАТО. – Ф. 322. – Оп. 1. – Спр. 1. – 12 арк. 4. Там само. – Ф. 322. – Оп. 1. – Спр. 22. – 3 арк. 5. Там само. – Спр. 136. – Арк. 1. 6. Там само. – Спр. 68. – Арк. 15. 7. Там само. – Спр. 67. – Арк. 112. 8. Там само. – Спр. 166. – Арк. 125. 9. Там само. – Спр. 41. – Арк. 16. 10. Там само. – Спр. 43. – Арк. 39.

Ярослав Дзисяк**ЧОРТКОВЩИНА В ПЕРИОД РОССИЙСКОЙ ОКУПАЦИИ 1914–1917 ГГ.**

В статье раскрываются разнообразные аспекты общественных процессов Чертовщины периода Первой Мировой войны – на основании опубликованных и неопубликованных архивных материалов, отображена деятельность российской оккупационной системы на территории Чертовщины.

Ключевые слова: Первая мировая война, Чертовский уезд, уездный начальник, штабс-капитан, нижние военные чины.

Yaroslav Dzyzyak**CHORTKIV REGION OF THE PERIOD OF RUSSIAN OCCUPATION IN 1914–1917**

Different aspects of social process of Chortkiv region of the period of I World war – on the base of published and unpublished archives files, is looked up the activity of Russian occupied system on Chortkivshchyna territory.

Key words: First World War, Governor-General, Chortkiv region, the county chief, the staff-captain, captain, lower military ranks.

УДК 94(477)**Ігор Дацків****ДІЯЛЬНІСТЬ ДИПЛОМАТИЧНОГО КОРПУСУ ГЕТЬМАНАТУ
П. СКОРОПАДСЬКОГО ЗА КОРДОНОМ**

У статті проаналізовано основні форми і методи діяльності дипломатичного корпусу Української Держави 1918 р. за кордоном. Показано, що гетьманський уряд і зовнішній політиці продовжував курс Української Центральної Ради на розширення міжнародних зв'язків з країнами європейської спільноти та встановлення з ними дипломатичних відносин.

Ключові слова: дипломатія, гетьманат, П. Скоропадський, зовнішня політика, міжнародні зв'язки.

Актуальність теми полягає у тому, що українська дипломатія – як стратегічний напрям зовнішньополітичної діяльності нашої держави пройшла довгий і тернистий шлях розвитку – від становлення й самоствердження на право незалежного існування до побудови гуманістичного демократичного суспільства з багатовіковою самобутньою культурою й традиціями.

Україна у сфері міжнародної діяльності має певний власний досвід, набутий упродовж періоду боротьби українського народу за незалежність та власну державність упродовж 1917–1921 рр. У зв'язку з цим зростає значимість досвіду дипломатичної діяльності українських урядів, коли були зроблені перші кроки на шляху розбудови дипломатичної служби України новітнього часу. Уроки тієї доби актуальні і на сьогодні, вони потребують неупередженого та уважного ставлення сучасників для розуміння витоків зовнішньої політики України, її традицій.

Мета й завдання цієї статті визначені з урахуванням наукової проблеми, актуальності обраної теми та стану її дослідженості. Оскільки в існуючих на сьогодні наукових розробках зазначена тема всебічно не розглядалась, а також з огляду на відсутність виразної концептуальної домінанти, автор поставив за мету з'ясувати й об'єктивно показати роль Гетьманату П.Скоропадського у формуванні та діяльності його дипломатичного корпусу за кордоном.

Об'єктом роботи є зовнішня політика Гетьманату, який відстоював цінності розбудови суверенної України, у системі міжнародних відносин 1918 р.

Предметом дослідження є основні напрями, форми та методи діяльності дипломатичних представництв Гетьманату, що прагнули забезпечити державну незалежність України та її вихід на міжнародну арену як самостійного суб'єкта міжнародного права.

Наукова новизна дослідження зумовлена постановкою та розробкою актуальної проблеми, що ще не отримала належного висвітлення в історичній науці. З'ясовано, що посольства і надзвичайні дипломатичні місії в добу Гетьманату сприяли прориву фактичної блокади України і встановленню її зносин з європейським світом, відіграли важливу роль у пізнанні європейською громадськістю